

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XXVII

NeŖir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail. E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

Misafir Editörler

Hatice AYNUR - Mehmet KALPAKLI

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXVII

Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŖOĐLU'na

ARMAĐAN - III

İstanbul - 2006

SEHÎ, LATİFÎ VE ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRELERİNDE SECİ

*Filiz KILIÇ- Ayşe YILDIZ**

Arapça "z k r" kökünden türemiş hatırlamaya vesile olan şey manasındaki tezkire, her meslek grubundan insanların yaşam öykülerini konu edinen biyografik bir türdür. Bir edebiyat terimi olarak kullanıldığında, şairlerin hayatları ve eserlerinden söz eden biyografik kitaplar kastedilir. Türk edebiyatındaki ilk örneği 15.yy.'da görülen ve 16.yy.'da olgun örnekler veren şair tezkireleri, edebiyat tarihimizin ana başvuru kaynaklarından biri olmaları yanında, birer edebî eser olarak da üzerinde durulması gereken mühim çalışmalardır. Otuzun üzerinde eser verilen bu türde, sanatlı (süslü) nesrimizin güzel örnekleri görülmektedir. Sanatlı nesri oluşturan en önemli husus da secidir. Bu makalede, tezkire türünün Anadolu sahası Türk edebiyatında ilk örnekleri olan Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi tezkirelerinin¹ mukaddimeleri ile her üç tezkirede yer alan

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Makalede bahsi geçen tezkirelerin genel özellikleri ve bibliyografya bilgileri şu şekildedir:

Sehî Tezkiresi: Asıl adı Heşt Behişt olan eser, Sehî Bey tarafından 1538 yılında Edirne'de tamamlanarak Kanunî'ye sunulmuştur. Tezkire, bir önsöz, sekiz tabaka ve bir hatimeden oluşur. Anadolu sahası Türk edebiyatının bilinen ilk tezkiresi olan eser, 241 şair ihtiva eder. Günay Kut'un tenkitli metnini hazırladığı eser (1980), Mustafa İsen tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (1998).

Latifî Tezkiresi: Anadolu sahası Türk edebiyatının ikinci tezkiresidir, 1546 yılında tamamlanarak Kanunî'ye sunulmuştur. Asıl adı *Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsıratü'n-nüzemâ* olup kısaca *Latifî Tezkiresi* olarak da anılır. Bir mukaddime, üç fasıl ve bir hatimeden meydana gelen eser, 334 şairin biyografisini içerir. Objektifliği ve eleştirilerindeki isabetliliği ile ön plâna çıkan tezkirenin ilk basımı 1314'te İstanbul'da Ahmed Cevdet tarafından yapılmıştır. Theodor Chabert tarafından özet olarak, O. Rescher tarafından da tüm metin Almanca'ya çevrilmiştir. Tezkirenin Mustafa İsen tarafından yapılan sadeleştirilmiş şekli 1990'da, Rıdvan Canım tarafından önce Doktora tezi olarak

"Meâlî" maddesi, secili yapılar açısından mukayese edildi. Mukaddimenin tercih edilmesinin sebebi, tezkire yazarlarının nesirdeki ustalıklarını eserlerinin özellikle bu bölümünde göstermelerindedir. Madde seçimi yapılırken de her üç tezkirede ortak olan ve tezkire yazarının üslûbunu ortaya çıkarabilecek bir madde tercih edildi.

Klâsik Osmanlı edebî nesrinin en önemli üslûp özelliği secidir. Fıkra adı verilen, bugün cümlecik şeklinde tanımlayabileceğimiz ibarelerin sonunda yer alan kelimeler arasındaki ses uyumuna seci adı verilmiştir. Mensur metinlere âhenk kazandıran ve onu şiirselliğe yaklaştıran bir inşa elemanı olan seci, klâsik Osmanlı edebî metinlerinde, en azından dibacelerinde, -sistematiği değişiklikler gösterse de- görülür. Seci, ibarenin ezberlenmesini kolaylaştırdığı gibi ona ses olarak da katkıda bulunur. Kökeni Sümerlerde tapınaklarda resmî görevle kâhinlik yapan kölelere, Ad kavmindeki kehanet ifadelerine kadar uzanan seci, İslâmî dönemde Kur'an üslubunun özellikle Mekkî ayetlerinde, hutbe-lerde ve İslâmî dönemde ortaya çıkan yalancı peygamberlerin halkı iknaya çalışan sözlerinde kendini gösterir. Bilhassa Kur'an üslûbu, İslâm kültür da-iresindeki milletlerin edebî nesirlerinde bir üslûp özelliği olarak seciyi öne çıkarmıştır.² Klâsik Osmanlı edebî metinlerinde, sonlanmayacakmış gibi

hazırlanan tenkitli metni ise 2000'de yayınlanmıştır. Ayrıca Walter Guilford Andrews de eser üzerinde akademik bir çalışma yapmıştır (1970).

Âşık Çelebi Tezkiresi: Asıl adı Meşâirü'ş-şuarâdır. 1568 yılında tamamlanarak II. Selim'e sunulan tezkire, mukaddime ve şair biyografileri olmak üzere iki kısımdan oluşur. 427 şair biyografisinin yer aldığı eser, Türk edebiyatında ebced sistemine göre tasnif edilmiş tek tezkiredir. Uzun biyografiler, mekan tasvirleri ve şairlerin psikolojik tahlillerinin öne çıktığı tezkirenin British Museum nüshasının tıpkı basımı Meredith Owens tarafından yapılmış (1971), Filiz Kılıç tezkirenin tenkitli metnini doktora çalışması olarak hazırlamıştır (1994).

- 2 Seci hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fatih Ülken, "Şeyh İsmail Ankaravî, Miftahu'l-belâga ve Misbâhu'l-fesâha," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1990; Ahmed Hamdi, *Belâgat-ı Lisân-ı Osmanî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1293; Rezaizade Mahmud Ekrem, *Talim-i Edebiyat*, İstanbul, 1298; Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniye*, haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Ankara 2000; Ahmet Ateş, "Seci," *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul, 1966; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, MEB, İstanbul 1993; Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, Re yay., İstanbul 2000; Tahir Olgun, *Edebiyat Lugati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994; Meserret Dirioz, "Seci," *Türk Ansiklopedisi*, MEB, Ankara, 1980; Harun Tolasa, "Divan Nesri", "seci" *TDE Ansiklopedisi*, Dergâh, İstanbul, 1977; Lutfullah Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık, İstanbul, 1966; "Sadjh" *The Encyclopedia of Islam*, vol. III, New Edition, Leiden 1995; Ayşe Yıldız, "Eski

görünen uzun cümleler -noktalama işaretlerinin de kullanılmadığı dikkate alınacak olursa- ancak virgül ve noktalı virgül görevini üstlenen seci yardımıyla okunur ve anlaşılması mümkün olabilirdi. Bu da secinin bir ses elemanı olmasının yanı sıra anlama da katkıda bulunduğu bir göstergesidir.

Klâsik belâgatçılarımız seciyi, Arap edebiyatında olduğu gibi mutarraf, mütevazi ve murassa olmak üzere üç kısma ayırmışlardır.³ Mutarraf seci, kelimelerin sadece son ses benzerliğine dayanırken, mütevazi hem son ses hem de vezin açısından; murassa seci ise, paralel iki cümlecikteki her kelimenin simetriği olan kelimeyle hem son ses hem de vezin açısından uyumlu olmasını gerekli kılar. Bu noktada, Türkçe kelimeler için vezin söz konusu olmadığından mütevazi ve murassa seci Arapça kökenli kelimelerle yapılan secide mümkün olabilmektedir. Mutarraf seci ise Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerle yapılan secide görülebilir. İncelenen örnek metinler seci türleri açısından değerlendirildiğinde, en çok mutarraf seci çeşidinin görülmesi de bunu doğrulamaktadır. Bunu mütevazi ve murassa seci takip eder.

"bu risâlenün tedvînine mübâşeret ve bu evrâkun tertîbine müdâvemet gösterdi" (Sehî tezkiresi/murassa seci örneği)

"vücûd-ı insân bir müşt türâb ve bir katre âb ken" (Latifî tezkiresi/mutarraf seci örneği)

"Âdem bildi ki vech-i arzda bir hâdis hâdis oldu bu tagayyürâta ol bâis oldu." (Âşık Çelebi tezkiresi/ mütevazi seci örneği)

Sehî tezkiresi mukaddimesindeki 88 seci grubundan 58'i mutarraf, 23'ü mütevazi, 7'si murassa; Latifî tezkiresi mukaddimesindeki 322 seci grubundan 231'i mutarraf, 77'si mütevazi, 10'u murassa; Âşık çelebi tezkiresi mukaddimesindeki 453 seci grubundan 295'i mutarraf, 121'i mütevazi, 37'si murassa

Türk Edebiyatında Seci," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002.

³ Bu tasnifin yanı sıra belâgatçılarımızdan bazıları seci çeşitlerine, İran belâgatından etkilenerek, mütevazi seciyi de eklemişlerdir. Ayrıca Rezaizade Ekrem'in yaptığı tasnifte de seci, mutlak, mukayyed (rabtî) ve mefruk olarak üçe ayrılmıştır. Bu konular için bkz. Köprülüzade M. Fuat - Ş. Süleyman, *Malûmât-ı Edebiyye*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1330, s 211; Reşad, *Talim-i Kitabet Yahud Mükemmel İnşa*, Asr Kütüphanesi, 1308, s 209; Rezaizade Mahmud Ekrem, *Talim-i Edebiyat*, İstanbul 1298; Kazım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Edebiyat Nazariyesi ve Retorik Sahasına Getirdiği Yenilikler*, AKM, Ankara 1996.

secidir. Sehî tezkiresindeki Meâlî maddesinde 3 mutarraf, Latifî tezkiresindeki Meâlî maddesinde 4 mutarraf, Âşık Çelebi tezkiresindeki Meâlî maddesinde ise 163 mutarraf seciye karşılık 23 mütevazi ve 1 murassa seci bulunmaktadır.

Cümleler arasındaki paralelizmi çok net bir biçimde göz önüne seren hatta kimi zaman aruz veznine de uyan ve mısra olabileceği konusunda tereddütler yaşatan murassa secili ibareler, her kelimenin tek tek vezin benzerliği şartı sebebiyle Türkçe ve Farsça kökenli kelimelerin kullanımında problemlere sebep olsa da, özellikle kısa fıkralarda kullanılan bir seci çeşididir. Murassa seci, ses benzerliği ve paralel cümle yapılarının yanı sıra anlam paralelliği de sağlayarak ibarede tam paralelizmi de ortaya çıkarabilir. İncelenen her üç tezkirenin mukaddime kısımları ve seçilen ortak maddeyi, seciler satır sonlarına gelecek tarzda, mısra benzeri bir şekilde yazmayı denedik. Bunun sonunda zaman zaman ölçülü, zaman zaman serbest şiir mısralarının dizilişini andıran dizelerle karşılaşıldı. Özellikle murassa secilerdeki paralelizmi görsel olarak da izleme fırsatı bulundu. Tezkire mukaddimelerinden alınan aşağıdaki örnekler bu doğrultuda incelendi:

"bu risâlenün tedvînine mübâşeret ve bu evrâkun tertîbine müdâvemet gösterdi" (Sehî)

İbareden de anlaşılacağı üzere fıkralar arasında yapısal ve anlamsal paralelizm vardır. "ve" bağlacı ile bağlanan iki fıkrada bu-bu; risâlenün-evrâkun; tedvînine-tertîbibe; mübâşeret-müdâvemet kelimeleri birbirine simetrik. Yalnızca simetrik kelimeler fonksiyon ve anlam açısından da paraleldir.

"Kelâm-ı kadîmün kemâl-i belâgatından ve furkan-ı azîmün ek-mel-i fesâhatından" (Latifî)

ibaresinde kelâm-ı-furkan-ı; kadîmün-azîmün; kemâl-i-ekmel-i; belâgatından- fesâhatından kelimelerinin fıkralarda karşılıklı olarak birbirine denk geldiği; yapısal olarak görülen simetrisinin yanısıra her kelime çiftinin anlam açısından da paralellik gösterdiği görülür.

Sipîhr-i dâ'ir suhan terânesine rakkâsdur

Ahter-i sâ'ir suhan dürdânesine gavvâsdur

(Âşık Çelebi)

Âşık Çelebi tezkiresinden alınan yukarıdaki murassa seci örneğinde de her bir fıkrada 5 kelime yer almakta ve fıkralar arasında bağlama edatı bulunmamaktadır. "Sipîhr-i -ahter-i; dâ'ir-sâ'ir; suhan-suhan; terânesine-dürdânesine;

rakkâsdur-gavvâsdur" kelimeleri fıkra da birbirine paraleldir. Alıntıladığımız örneklerden de anlaşılacağı üzere, ifrat noktasına vurdurulmadığı sürece murassa seci, mütevazî ve mutarrafi seciye göre daha edebî cümlelerin kurulmasında yardımcı bir unsurdur.

**İNCELENEN MUKADDİME METİNLERDE
KLÂSİK BELÂĞAT TASNİFİNE GÖRE SECİ ÇEŞİTLERİ**

	İNCELENEN FİKRA SAYISI	MUTARRAF SECİ	MÜTEVAZİ SECİ	MURASSA SECİ
Sehî tezkiresi	91	61	23	7
Latifî tezkiresi	322	235	77	10
Âşık Çelebi tezkiresi	453	295	121	37
TOPLAM %	866	591 68,24	221 25,51	54 6,23

**SEHÎ, LATİFÎ VE ÂŞİK ÇELEBÎ TEZKİRELERİNİN
MEÂLÎ MADDELERİNDE KLÂSİK
BELÂĞAT TASNİFİNE GÖRE SECİ ÇEŞİTLERİ**

	İNCELENEN FİKRA SAYISI	MUTARRAF SECİ	MÜTEVAZİ SECİ	MURASSA SECİ
Sehî tezkiresi	3	3	-	-
Latifî tezkiresi	4	4	-	-
Âşık Çelebi tezkiresi	187	163	23	1
TOPLAM %	194	170 87,62	23 11,85	1 0,51

Secili kelimelerin ait olduğu dil açısından dökümleri ise şu şekildedir: Sehî tezkiresinin mukaddimesindeki secili 197 kelimedenden 135'i Arapça, 51'i Farsça, 4'ü Türkçe kökenli iken, 5'i Arapça-Farsça, 2'si Arapça-Türkçe birleşik isimdir. Sehî tezkiresindeki Meâlî maddesinde secili kelimelerden 5'i Arapça, 3'ü Türkçe, 1'i de Farsça kökenlidir.

İncelenen metinlerde Latifî Tezkiresi mukaddimesinde secili 934 kelimedenden 622'si Arapça, 161'i Farsça, 128'i Türkçe kökenli iken, 8'i Farsça-Arapça, 7'si Arapça-Farsça, 6'sı Arapça-Türkçe ve 2'si de Farsça-Türkçe birleşik

isimdir. Latîfî Tezkiresi'nde yer alan Meâlî maddesinde ise secili kelimelerden 4'ü Arapça, 2'si Türkçe, 1'i Farsça, 1'i de Arapça-Farsça birleşik isimdir.

SECİLİ KELİMELERİN ETİMOLOJİK KÖKENİ

-Mukaddime Metinleri-

	Arapça	Farsça	Türkçe	Arp-Frs	Arp-Trk	Frs-Arp	Frs-Trk	Toplam
Sehî tezkiresi	135	51	4	5	2	-	-	197
Latîfî tezkiresi	622	161	128	7	6	8	2	934
Âşık Çelebi tezkiresi	532	248	134	9	-	2	1	926

SECİLİ KELİMELERİN ETİMOLOJİK KÖKENİ

- Meâlî Maddeleri-

	Arapça	Farsça	Türkçe	Arp-Frs	Arp-Trk	Trk-Arp	Frs-Trk	Toplam
Sehî tezkiresi	5	3	1	-	-	-	-	9
Latîfî tezkiresi	4	1	2	1	-	-	-	8
Âşık Çelebi tezkiresi	54	63	29	21	5	1	5	178

Âşık Çelebi tezkiresi mukaddimesinde secili 926 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerden 532'si Arapça, 248'i Farsça, 134'ü Türkçe, 9'u Arapça-Farsça birleşik sözcük, 2'si Farsça-Arapça birleşik sözcük, 1'i Türkçe-Farsça birleşik sözcüktür. Âşık Çelebi tezkiresindeki Meâlî maddesinde secili kelimelerden 54'ü Arapça, 63'ü Türkçe, 29'u Farsça kökenli iken 5 seci grubunda Farsça ve Türkçe sözcük, 5 seci grubunda Türkçe ve Arapça sözcük, 21 seci grubunda Arapça ve Farsça sözcük, 1 seci grubunda da Arapça ve Türkçe sözcük kullanılmıştır.

Elde edilen sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere incelenen her üç metinde de en çok seci yapılan kelimeler Arapça kökenli kelimelerdir; bunu Farsça ve Türkçe kökenli kelimeler takip eder. Metnin genelinde kullanılan kelime kadrosu da bu orana paralellik arz eder.⁴ Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan

⁴ Her üç tezkirenin incelenen bölümlerindeki kelimelerin kökenlerine dair veriler de elimizdedir. Ancak, bu yazının konusu secili kelimeler olduğu için bu sayılar çalışmaya dahil edilmemiştir.

secilerde secili kelimeler cümlede zarf ve tümleç görevlerini üstlenebilirler. Türkçe kelimelerle yapılan secide, devrik bir yapı söz konusu değilse, seci genellikle cümlenin yüklemi ile yapılmaktadır. İncelenen metinlerde Türkçe kelimelerle yapılan secilerde, secili kelimelerin büyük çoğunluğunun yüklem ve eylem soylu kelimeler olması da bunu doğrulamaktadır. Sehî tezkiresinin incelenen bölümünde secili kelimelerden 4 tanesi Türkçe kökenlidir. Bunların 1'i yüklem diğerleri isimdir. Latifî tezkiresindeki 128 Türkçe secili kelimedenden 101'i yüklem, kalan 27 kelimenin 17'si fiil soyludur. Âşık Çelebi tezkiresindeki 134 Türkçe kelimedenden 122'si yüklem, 8'i isim, kalan 4 kelime ise fiil soyludur.

Klâsik belâgatçılar, secinin kelimenin kökünde bulunan aslî seslerden meydana geldiğini ve eklerden oluşan ses uyumuna seci adının verilmeyeceğini ileri sürerler.⁵ Ancak incelenen metinlerde eklerle yapılmış secilerin de varlığını tespit ettik. Ekle yapılan secileri iki gruba ayırarak incelemek daha uygun olacaktır. İlki Türkçe eklerin birbiriyle oluşturduğu ses uyumuyla yapılan seciler, ikincisi ise Arapça ya da Farsça'da kelime türetme amacıyla köklerin girdikleri vezinler ya da kelime köklerine gelen ekler. Türkçe eklerle yapılan seci örnekleri⁶:

SEHÎ

defterlerinde - tezkirelerinde

LATİFÎ

gamıza - müşkile

dillü - yüzlü

ezmânda - rûzgârda - diyârda

görmekle - itmekle

tasarruflar - gûşeler

şu'arâsından - zümresinden

ÂŞIK ÇELEBİ

Börklü - üsküflü

dimiş - itmiş

⁵ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderûn Kitabevi, İstanbul 1989, s. 334-335.

⁶ Eklerle yapılan secilerden örnek kelimeler seçilmiştir.

içildi - yenildi

olup - sorup

tıkup - sıyup

Secili kelimelerin Türkçe ek almadığı, ancak köken olarak ait oldukları dilin gramer kuralları içinde ek almış halde buldukları duruma örnekler:

SEHÎ

âşıkân - müştâkân

fukarâ - zurafâ

gaddâr - sitemkâr

keremnâ - aleynâ

letâfet - mümâreset

mübâşeret - müdâvemet

şu'arâ - zurefâ

LATİFÎ

âhirîn - mukarrebîn

bî-dirîg - belîg

bî-kusûr - şu'ûr

bî-şumâr - gubâr

çâk-derrâk - endişnâk

dilsitân - beyân

dilsitân - dîvân

efkâr - güherbâr

fahşiyat - ebyât

ilhâmât - kemâlât

miskîn - anberîn - pürçîn

nâ-meşrû' - memnû'

nazîrin - karîn

nükât - hayâlât

nükât - makâlât

tedvînât - ebyât

zûrkâr - iktidâr

ÂŞIK ÇELEBÎ

âferîniş - bîniş

behremend - hursend

bî-hemtâ - zîbâ
 dîn - müslimîn
 dünyâ - ulemâ
 irfân - nüktedân
 irfân - zarîfân
 ulemâ - fuzelâ
 fermânber - şenâver
 kevâkib - sâkib
 muhaddisîn - müverrihîn
 hicâb - kemyâb
 hidmetkâr - hâksâr
 ziyâ - cihân-ârâ
 hurdebîn - hiredgüzîn
 şikârî - zahmdârî
 tercemân - çerb-zebân
 zerrîn - kemterîn

Bu kelimelerle yapılmış secileri fıkralarda örneklendirecek olursak:

"... içinde olurken kendü zamânında vâki' olan şu'arâ ve nefsi-i nefisi ile musâhib düşüp cem'iyet iden zurefâyı cem idüp.....
(Sehî tezkiresi-mukaddime)

"Rıdvânu'llahi 'aleyhim ecmâ'în manzûm tedvînâtı ve müdevven ebyâtı vardır." (Latifî tezkiresi - mukaddime)

Kezâlik şunlar ki nasb-ı a'yân-ı 'ilm ü 'irfândur

Her biri beyân-ı beyânda bir vech ile nüktedândur

(Âşık Çelebi tezkiresi - mukaddime)

Yukarıdaki kelimeler arasındaki ses uyumlarının kelime grubundaki kelimelerin kök ya da çekim ekli hallerinden kaynaklanmadığı görülecektir. Arapça kırılmalı bir dil olduğu için Arapça'da kelime türetimi sonradan eklemeli bir dil olan Türkçe'deki gibi değildir. Arapça'da kelime kökü vezinlere girerek yeni anlamlar kazanır. Bu yüzden sadece çokluk eki fonksiyonundaki bir vezinle ses uyumu sağlanabilir: fukara-zu'afâ örneğinde olduğu gibi. Fukara fakir'in zuafâ da zaif kelimesinin çokluk şeklidir. Bu kelimelerin teklik hallerinde seci oluşturacak bir ses uyumu yokken çokluk şekillerinde vezin ve son ses uyumu görülür. Yine Arapça kökenli âşık ve müştak kelimeleri Farsça çokluk eki olan

-ân eki alarak seci oluşturmuşlardır. Oysa bu iki kelimenin son sesi Türkçe -lar/-ler ekinin karşılığı olan bir ektir.

Sehî tezkiresinde 82 fıkra da seci kelime kökündeki ses uyumuna dayanırken, 12 fıkra da ek ya da ek fonksiyonundaki kelimelerle seci yapılmıştır. Latifî tezkiresinin incelenen bölümünde kelime kökündeki ses uyumunun oluşturduğu 397 seciye karşılık 49 secili ibare ek ya da ek fonksiyonundaki vezinlerle sağlanmıştır. Âşık Çelebi tezkiresinin incelenen bölümünde 388 fıkra da kelime kökünde seci bulunmasına karşılık, 43 fıkra da seci ek ya da ek görevindeki kelimelerle sağlanmıştır.

İNCELENEN ESER	İNCELENEN FIKRA SAYISI	SECİNİN KELİME KÖKÜNDE BULUNDUĞU FASILA SAYISI	SECİNİN EKTE BULUNDUĞU FASILA SAYISI
Sehî tezkiresi	94	82	12
Latifî tezkiresi	446	397	49
Âşık Çelebi tezkiresi	431	388	43
Toplam	971	867	104
%		%89,28	%10,72

Seciden bahseden klâsik belâgat kitaplarında, başarılı bir secinin özellikleri sıralanırken secili kelimelerin yerli yerinde kullanılması, cümlelerdeki secili ibarelerin tümünün anlama katkısının bulunması, ibarelerin anlamca birbirlerini tekrar etmemeleri, secili ibarelerin sahip oldukları kelime sayıları açısından birbirine yakın olmaları, uzunluk söz konusu olacaksa ikinci kısmın uzun olması gerektiği dile getirilir. İbarelerin kısa olması, yani az sayıda kelimedenden oluşmaları, secinin amacı olan âhengin daha etkili olmasını sağlar. Kısa secilerde iki fıkranın eşit sayıda kelimelerden oluşması, secilerin en güzel ve en etkilisi kabul edilir. Secide kısa fıkralar makbûldür, iki ya da üç kelimelik fıkralar en ideal olanıdır.⁷ Bu tanımdan hareketle incelenen metinleri değerlendirecek olursak;

⁷ Bkz. Köprülüzade M. Fuat-Ş. Süleyman, *Malûmât-ı Edebiyye*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1330, s. 211.

Sehî Tezkiresi Mukaddimesinde

- 2 kelimelik 46
- 3 kelimelik 36
- 4 kelimelik 38
- 5 kelimelik 25
- 6 kelimelik 19
- 7 kelimelik 11
- 8 kelimelik 6
- 9 ve üzeri 7 fıkra yer alır.

Latifî Tezkiresi Mukaddimesinde

- 2 kelimelik 151
- 3 kelimelik 191
- 4 kelimelik 158
- 5 kelimelik 28
- 6 kelimelik 79
- 7 kelimelik 62
- 8 kelimelik 45
- 9 ve üzeri 72 fıkra yer alır.

Âşık Çelebi Tezkiresi Mukaddimesinde

- 2 kelimelik 141
- 3 kelimelik 138
- 4 kelimelik 142
- 5 kelimelik 96
- 6 kelimelik 95
- 7 kelimelik 79
- 8 kelimelik 68
- 9 ve üzeri 209 fıkra yer alır.

Sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere 2-3 ve 4 kelimelik fıkralar en çok tercih edilendir. 5 kelimedenden yukarı fıkraların tercihinde giderek bir azalma söz konusudur.

FIKRALARDA YER ALAN KELİME SAYILARI
-Mukaddime Metinleri-

FIKRALARDAKİ KELİME SAYILARI	2	3	4	5	6	7	8	9 ve üzeri
Sehî tezkiresi	52	36	38	26	19	12	6	7
Latifî tezkiresi	154	193	159	29	80	63	45	72
Âşık Çelebi tezkiresi	141	138	142	96	95	79	68	209
TOPLAM 1959	347	367	339	151	194	154	119	288
%	17,71	18,73	17,30	7,70	9,90	7,86	6,07	14,7

FIKRALARDA YER ALAN KELİME SAYILARI
-Meâlî Maddeleri-

FIKRALARDAKİ KELİME SAYILARI	2	3	4	5	6	7	8	9 ve üzeri
Sehî tezkiresi	6	-	-	1	-	1	-	-
Latifî tezkiresi	3	3	1	1	1	1	-	-
Âşık Çelebi tezkiresi	96	73	89	56	38	36	30	23
TOPLAM 459	105	76	90	58	39	38	30	23
%	22,87	16,55	19,6	12,63	8,49	8,27	6,53	5,01

Tekrar, edebî metinde bir âhenk unsurudur. Türk şiirinde daha çok ikili ve üçlü tekrarlar kullanılmış, üçten fazla tekrar unsurları çoğu zaman âhengi zedeleyerek kakofoniye sebep olmuştur. Klâsik edebî nesirdede seci frekansları bir âhenk unsurudur. Her üç tezkirede, incelenen metinlere bu dikkatle bakıldığı zaman, elde edilen sayısal veriler şu şekildedir:

Sehî Tezkiresi Mukaddimesinde

2 fıkra	80
3 fıkra	5
4 fıkra	3

Latifî Tezkiresi Mukaddimesinde

2 fıkra	386
3 fıkra	35
4 fıkra	4
5 fıkra	-
6 fıkra	1

Âşık Çelebi Tezkiresi Mukaddimesinde

2 fıkra	386
3 fıkra	23
4 fıkra	4
5 fıkra	1
6 fıkra	2

cümlecik tespit edilmiştir.

Sehî Tezkiresi Meâlî Maddesinde

2 fıkra	4
---------	---

Latifî Tezkiresi Meâlî Maddesinde

2 fıkra	3
3 fıkra	1

Âşık Çelebi Tezkiresi Meâlî Maddesinde

2 fıkra	174
3 fıkra	10

cümlecik tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere en çok 2'li fıkra yapısı ardından 3'lü fıkra yapısı her üç tezkirede tercih edilen bir üslûp özelliğidir. 4'lü fıkra yapısından daha fazla sayıda fıkraya sahip olan ibareler çok fazla tercih edilmemiştir. Sehî tezkiresinde 4'ten fazla fıkralı yapı görülmezken Âşık Çelebi ve Latifi tezkirelerinde 6 fıkralı yapılara rastlamak mümkündür. Ancak sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere bunlar çok tercih edilen yapılar değildir. 4'ten fazla fıkralı yapılar, aynı sesin sürekli tekrarının yarattığı monotonluk dolayısıyla çok fazla tercih edilmemiştir. Bunları başarılı olmayan seci grupları olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır.⁸

⁸ Şiirdeki paralel yapılar ve bunların yarattığı ahenk noktasında bkz.; Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Ankara, 1996, s. 42-56; Secili metinlerdeki fıkra tekrarları için bkz. Yıldız, a.g.t., 225 vd.

AYNI SECİNİN TEKRAR ETTİĞİ FIKRA SAYILARI**-Mukaddime Metinleri-**

FIKRALARDAKİ FASILA SAYILARI	2	3	4	5	6	TOPLAM SECİLİ FIKRA
Sehî tezkiresi	84	5	3	-	-	92
Latîfî tezkiresi	389	36	4	-	1	430
Âşık Çelebi tezkiresi	386	23	4	1	2	416
TOPLAM	859	64	11	1	3	938
%	%91,5	%6,82	%1,17	%0,1	%0,31	

AYNI SECİNİN TEKRAR ETTİĞİ FIKRA SAYILARI**-Meâlî Maddeleri-**

FIKRALARDAKİ FASILA SAYILARI	2	3	4	5	6	TOPLAM SECİLİ FIKRA
Sehî tezkiresi	4	-	-	-	-	
Latîfî tezkiresi	3	1	-	-	-	
Âşık Çelebi tezkiresi	174	10	-	-	-	
TOPLAM	181	11	-	-	-	192
%	94,27	5,73				

Fıkralar arasında secili kelimenin ardından yer alan bağlaçlar da şu şekilde sıralanabilir:

Sehî Tezkiresi

ve	83
ki	6
ile	2
egerçi	1

Latifî Tezkiresi

ve	388
ki	4
yani /ani	8
ile	2
eger	1
ammâ	3
gâh	2
belki	2
veyahud	1
lâkin	2

Âşık Çelebi Tezkiresi

amma	9
ve	284
veyahud	1
ki	9
ne an ki	2
ile	12
belki	51
gâh	8
gâhi	1
iken	2
ol sebebden	2
kezalik	1
ol ecluden	1
gerek	3
eger	1

İncelenen metinlerde fıkralar, yukarıda sayısal değerleri verilen bağlaçların yanı sıra gerindiyumlu yapılarla ayrılabilir. Bunun yanısıra herhangi bir bağlaç kullanılmadan da doğrudan diğer fıkraya geçildiği de olur. "ve", "ki" ve "ile" bağlaçlarının her üç metinde de tercih edildiği ve en çok kullanılan bağlacın "ve" olduğu görülürken "yanî/anî" bağlacı sadece Latifî tezkiresinde görülmektedir.

İncelenen metinlerin seci dizini yapılarak secili kelimelerin mukayesesi amaçlandı. Her metinde birden fazla yer alan seci grupları tespit edildi:

Sehî Tezkiresi

hayrân - ser-gerdân
 serâ - ârâ
 şerîf - latîf
 şu'arâ - zurefâ
 tertîb - tehzîb

Latifî Tezkiresi

âferîn - tahsîn
 bî-dirîg - belîg
 cemâl - hâl
 cinân - cân
 dilgüşâ - inşâ
 güftâr - şîâr
 hâl - mecâl
 iktibâs - tırâş
 insân - irfân
 makâle - risâle
 megâzî - gâzî
 merâm - kelâm
 muteber - hüner
 mutlâk - hak
 nehâr - rûzgâr
 suhanserâyı - şeker-hâyı - Nevâyî
 takbîh - tercîh
 te'hîr - tahrîr

Âşık Çelebi Tezkiresi

hettâk - fettâk
 itdi - gitdi
 imâmların - benâmların
 kelâl - melâl
 mezkûr - mestûr
 oldu - buldı
 oldu - toldı

rûy - bûy
 sâ'ir - dâ'ir
 tenezzül - tegazzül
 ziyâde - ziyâda

Sıralanan örneklerde görüldüğü üzere, incelenen metinlerde birden fazla tekrar eden secili kelimelerin diğer metinlerin hiç birinde birden fazla tekrar eden secili bir ibarenin içinde yer almadığı görülmüştür.

Klâsik Osmanlı edebî nesrinin en önemli özelliklerinden birinin seci olduğunu ifade edilmişti. Şiirde kafiyenin üstlendiği ses ve anlam görevini nesirde seci üstlenmektedir. Cümleciklerin sonunda sistematik tarzda görülen secilerin yanı sıra iç seci adını verebileceğimiz aynı cümlecik içinde yer alan ve birbirini çoğu zaman bağlama edatı ya da tamlama kesresi ile bağlı olan kelimelerin ilk ve son ses uyumları da mensur metinde dikkati çeken bir özelliktir. Şiirdeki aliterasyona karşılık gelen ilk ses uyumları ve iç seci olarak adlandırdığımız son ses uyumları, yakın imlâlı ve aynı kökten türemiş kelimeler ile murassa seci ve paralelizm için alıntıladığımız örnekler şu şekildedir:⁹

SEHÎ

İç seci: Çoğunlukla iki kelimededen oluşan bu kalıplarda "u" bağlama edatı kullanılmıştır. Edatın her iki tarafındaki kelime birbiriyle ya zıt anlamlı ya da yakın anlamlıdır. Bu sadece tezkire türündeki eserlerde ya da Sehî tezkiresinde görülen bir özellik değildir. Klâsik Osmanlı edebî nesrinde çok sayıda örneğine rastlanabilecek bir durumdur.

bedâyi-i bedi
 izhâr u iştihâr
 müterecci ve mütevakki
 tertîb ü tergîb

Latifî

İç seci:
 emiyyet ü keyfiyyet

⁹ Bu kısımda Andreas Tietze'nin "Gelibolulu Âlî'nin Nesir Üslûbu" adlı makalesi model alınmıştır. Bkz. Andreas Tietze, "Mustafa Âlî of Gallipolis Prose Style," *Archivum Ottomanicum*, V (1973), 297-319.

mevzûn u manzûm
 münkirîn ü müşrikîn
 fuzalâ vü fusahâ
 tahrîr u tasvîr
 te'lifât u tasnîfât

İç seci olarak adlandırdığımız cümle içi ses uyumlu kelimelerin bir kısmı yakın ya da zıt anlamlı olmamakla birlikte, aralarında anlam ilişkisi bulunan kelimelerdir:

satvet u salâbet
 menfûr u mahzûr
 ihtilâf u ihtilâl
 insâf u itirâf
 tayîn ü tebyîn

Bir kısmı da izafet kesresi ile birbirine bağlanmış ve bir anlam ilgisi bulunmayan kelimelerdir:

kelâm-ı kadîm
 dâstân-ı dil-sitân
 sîne-i sekîne

ÂŞIK ÇELEBİ

İç seci:

semer-i şecer
 benât-ı nebât
 beyderâlar- bed-râyalar
 Cengiziyân-ı cengî-zebân
 arîzi vü karîzî
 eflâh- felâh
 ıyşâ vü nûşa
 esâlib - ekâzib
 etrâf u eknâf
 uzemâ-yı ulemâ
 evvelîn ü âhîrîn
 evzân u elhân
 ıtrâ vü ıgrâ
 insâf- ittisâf
 ihtirâk-ı iftirâk
 maârif ü avârif

mezkûrda mezbûrdur
 mihr-i sipihr
 muallimîn ü müteallimîn
 muhâvere vü mücâvere
 müâhede vü muâhade
 mümâlaha vü mükâfaha
 müşâare vü münâşede
 nagamât u nakarât
 şîr - sîr
 kudemâ-yı hükemâ
 zimmet-i himmet

SONUÇ

Makalede, Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi tezkirelerinin incelenen bölümlerinde secili yapılara dair varılan sonuçlar ilgili kısmın sonunda belirtilmiştir. Ancak, her üç tezkire mukayese edildiğinde elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

İlgili tabloda sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere, murassa seci oranının Âşık Çelebi tezkiresinde incelenen diğer iki tezkireye oranla daha fazla olması, örnek olarak seçilen Meâlî maddesinin hacmi ve seci tür ve sayısının fazlalığı Âşık Çelebi tezkiresinin farklı üslûp özellikleridir. Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan secili cümle/cümleciklerin diğer tezkirelere oranla daha fazla sayıda kelime ihtiva etmesi yani uzun cümle kullanılarak seci yapılması, âhengin zayıflamasına yol açtığı için çok başarılı bulunmaması gereken bir durumken, iç seci, aliterasyon ve iştikakla cümlenin âhengini yitirmemesi de yine Âşık Çelebi'nin kişisel üslûbundan kaynaklanır.

Her üç tezkirede secili kelimeler kökenleri itibariyle sıralamaya tabi tutulduklarında sıralamanın Arapça, Farsça, Türkçe şeklinde olduğu görülür. Ancak, Âşık Çelebi'de Meâlî maddesinde durum Türkçe lehine döner. Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan secilerde secili kelimeler cümlede zarf ve tümleç görevlerini üstlenebilirler. Türkçe kelimelerle yapılan secilerde, secili kelimelerin büyük çoğunluğu yüklem ve eylem soylu kelimelerdir. Özele indiğimizde, Sehî'deki az sayıdaki secili Türkçe kelimedenden isim olanları fiil soylulara oranla fazladır.

Sehî tezkiresi'nde 4'lü fıkra yapısından daha fazla sayıda fıkraya sahip seci grubu görülmezken, Latifî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde 6 fıkralı yapılara rastlamak mümkündür.

Fıkralar arasında kullanılan edat, işaret sıfatı, bağlaç ya da buna benzer fonksiyondaki yapıların Âşık Çelebi'de çeşitliliği artmaktadır. Metinlerin incelenen kısımlarında *ne ân ki, gâhî, iken, ol sebebden, kezâlik, ol ecluden, gerek bağlaçları* Sehî ve Latifî'de görülmezken, Latifî tezkiresinde yer alan *yani/âni* bağlacı da Sehî ve Âşık Çelebi'de yoktur.

Bu noktalardan hareketle, Âşık Çelebi'nin üslûbunun diğer iki tezkireye oranla farklı olduğu görülür. Tezkire yazarı sadece mukaddimede değil şairleri anlatırken de nesir sanatındaki ustalığını ortaya koymak istemiştir. Ayrıca tezkiresini kuru bir üslûpla sadece bilgi vermek gayesiyle yazılan bir edebiyat tarihinden öte, sanatlı bir edebî eser olarak da kaleme almak amacındadır.

Ayrıca, yazarların eserlerinde âhengi, akıcılığı ve hareketi sağlamak amacıyla sadece fıkra ya da cümle sonlarındaki kafiyelemlerden faydalanmakla yetinmedikleri, cümle başında, ya da ortasında aynı kökten türemiş kelimeler, cinaslar ve yakın anlamlı kelimeler ile Arap harfleri ile aynı yazılışlı ancak farklı okunuşlu kelimeleri birbiri ardınca kullanarak bir üslûp oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- Bilgegil, Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Belâgat*. Enderûn Kitabevi, İstanbul 1989.
- Canım, Rıdvan. *Latifî Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsiratü'n-nüzemâ: İnceleme-Metin*. Ankara 2000.
- İpekten, Haluk, Mustafa İsen, Günay Kut. *Sehî Tezkiresi, Tenkitli metin*. yayımlanmamış çalışma.
- İpekten, Haluk, Mustafa İsen, Filiz Kılıç, İsmail Hakkı Aksoyak, Aysun Eyduran. *Şair Tezkireleri*. Ankara 2002.
- Kılıç, Filiz. "Meşa'irü's-Şuara İnceleme-Tenkitli Metin." Basılmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, 1994.
- Köprülüzade M. Fuat, Ş. Süleyman. *Malûmât-ı Edebiyye*. Kanaat Matbaası, İstanbul 1330.
- Macit, Muhsin. *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*. Ankara 1996.
- Tietze, Andreas. "Mustafa Âlî of Gallipolis Prose Style." *Archivum Ottomanicum*, V (1973), 297-319.
- Yıldız, Ayşe. "Eski Türk Edebiyatında Seci." Yayımlanmamış YLT. Gazi Üniversitesi, 2002.